

**Elşən
Mirişli***Gəncə şəhəri
tarixçi***VI Yazı****Oğuz Yabqu Dövləti**

Oğuzların yabqular tərəfindən başçılıq edilən dövlətləri vardı. Ancaq tarixdə bu yabquların heç birinin adı dəqiq məlum deyil. Fəzlullah Rəşidəddin Həmədaninin Oğuzların "Cami ət-təvarix" də verilmiş əfsanəvi tarixində bu yabqulardan bir çoxlarının adı çəkilmişdir. Yabqular qışda Sır-Dəryanın mənbəyi yaxınlığında yerləşən Yeni-Kənddə yaşayırdılar.

Oğuzlar dövlət işlərini məclislər (toy) quraraq məsləhət (gənəşmə) yolu ilə həll edirdilər. Oğuz sübaşısı Ətrək tərhan, Yınal kimi oğuz başçıların çağıraraq xəlifənin nümayəndə heyətinə qarşı necə davranmaq barədə onlarla məsləhətləşmişdi.

Oğuz Yabqu Dövləti X əsrin birinci yansında müstəqil və qüdrətli bir dövlət idi. O heç bir zaman bu və ya digər dövlətə, qövme tabe olmamışdır. Oğuzlar çox iğid və savaşaçı bir qövme idilər. Məsudi oğuzların ən savaşaçı türk eli olduğunu söyləyir. Oğuzların silah və sursatları mükəmməl idi. Digər türk qövmələrində olduğu kimi, bu silahların başında ox dururdu. Oxu türklərin milli silahı kimi qəbul etmək əsla səhv olmaz. İbn Fədlan sübaşısı Ətrəkin necə sərrast nişançı olduğunu bir misalla göstərmişdi. Qarğı (süngü) və qılınc əsas silahlardan idi. Oğuzların atları sayısız hesabsız idi.

Son Samani şahzadəsi Əbu İbrahim (Müntəsir) Mavəraünnəhr Qaraxanlılardan əlindən almaq üçün girişdiyi fəaliyyətlər əsnasında bir ara Oğuz yabqusunun yanına gedərək onunla itti faq bağlamış, qudaliq qurmuş və nəticədə yabqu müsəlman olmuşdu. 1001-1002-ci illərdə islam oğuzlar arasında Tanrıçılığı əvəz edən din kimi yayılmağa başladı. Bu qeyddən də göründüyü kimi islam dini oğuzlar arasında ancaq XI əsrdə hakim dini mövqeyi qazana bilmişdir.

Müsəlmanlığı qəbul etmiş oğuz zümrələrini qeyri-müsəlman qardaşlarından fərqləndirmək üçün Mavəraünnəhr müsəlmanları onlara türkmen və türkman adı verirdi. Oğuzların da islamı qəbul etmiş zümrələrinə müsəlman olduqlarını xatırlamaq və onları qeyri-müsəlman qardaşlarından ayırd etmək üçün "türkmən" deyildi. Türkmən adının yalnız oğuz müsəlmanlarına verilməsi xüsusi Buruninin də sözlərindən göründüyü kimi, hər cür şübhədən uzaqdır.

Gərdizi və Beyhəqqi kimi Qəznə səlnəməçiləri oğuzlardan müsəlman türk mənasında türkmen və türkman adı ilə bəhs etmişdir. Bunun əvəzində Yaxın Şərq müəllifləri onları əl-güzz, yəni oğuz adlandırmışlar. Çünki oğuzlar özlərinə türkmen demirdilər. Onlar müsəlmanlar tərəfindən hər yerdə özlərinə verilən bu adı uzun zaman mənimsədilər və oğuz sözünü atalarının adı kimi olsa da uzun müddət unutmadılar. XIII əsrin sonlarından etibarən artıq hər yerdə "türkmən" sözü "oğuz" sözünü əvəz etmişdir.

Oğuzun Ruma getmiş oğullarının (döyüşü) və onların Rum ordusu ilə qarşılaşmalarının təfsilatı

Oğuzun ordu ilə Ruma göndərilmiş oğulları oraya çatınca üç yerdə rumlularla döyüşmüş və hər üçündə onları basmışdılar. Axırda Rumun əyanları onlara (türklər) qarşı durmaqda gücsüz olduqlarını anlayaraq bir yerə toplaşmış, bir-biri ilə danışıb itaət yolunu seçdilər, bununla da Oğuzun oğullarının yanına getdilər. Hər il pul, xəzinə göndərməyi öz üzərinə

götürdülər. Oğuz və onun oğullarının hər birinə seçmə atlar bağışladılar. Oğuzun oğulları soruşdular ki, "Nə üçün siz əvvəlcədən il olub birləşmədiniz? Bu halda bu qədər insan qırılmazdı və ölkə də viran olmazdı?"

Onlar cavabında dedilər: "Sizin savaşaqlar səfəhlərdir. Bizə gəlincə isə biz dünyagörmüş, onun şirini, acısını dadmış adamlarıq. Bizim yaranmış vəziyyətdən çıxış yolumuz aramızdakı savaşı dayandırmadır, bunun üçün də itaət kəmərinə bağlayıb qulluq halqasını qulağımıza taxdıq. Birlikdə itaət etməyə qərar verdik, qəbul edib-etməmək sizdən asılıdır, hər halda, aramızda qəlbəndə ayrı fikir daşıyan, dediyimizə qarşı çıxan bir kimsə yoxdur".

Oğuzun oğulları onların sözlərini eşidincə rumluların təmiz ürək

ləre isə xələt verdilər?" Oğullar və emirlər belə cavab verdilər: "Bunu sən bizdən daha yaxşı bilirsən". Oğuz dedi: "Bir dəfə altı oğlumu mankala (avanqard) göndərüb Şam torpağına gəldim. Onların bütün yüksək işlərini gördüm. İkinci dəfə üç oğlumu firənglər və üçün də Rum tərəfə göndərdim. Yəni də çox gözəl işlər gördülər. Onların və sizin seçdiyiniz yol çox gözəldir! Hətta alınan ölkələri qərar etməmək haqqında verdiyim əmrime və göstərişimə ağılla-başla əməl ediblər. Mənim sözümdən çıxmamışlar və öz fikirlərini mənə bildirdilər. Bu səbəbdən onlardan və sizdən çox razıyam. Yaxşı başa düşdüm ki, onlar padşahlığa, siz isə emiriyyə layiqsiniz. Ona görə də onlara qızıl taxt, sizlərə isə xələt verdim".

Oğuz bütün işləri qaydaya qoyduqdan sonra üç il daha Antakya, Rum və Firəngdə qalıb orada işləri qaydaya saldı. Oğuz bu ölkədə işlə-

mək niyyətindəsinizsə hər halda Antakya ordusundan güclü deyilsiniz. Əsgərlərimin hamısı buraya hələ gəlmədikləri üçün tam şəkildə yığılmalarını gözləyirəm. Buna görə də sizin yanınıza heç kimi göndərmədim. Yaxşı olar ki, geri qaydasınız və böyüklərinizə vəziyyəti bildirib tabe olasız. Biz Misirə gəlməliyik və bu səbəbdən heç sizinlə savaşaşmaq arzusunda deyiləm. Həm də sizinlə savaşaşmaq yersiz hesab edirəm. Sizə vergi olaraq yay verməyi təyin edirəm və yaydan başqa sizdən bir şey gözləmirəm".

Bu sözləri eşidən elçi Dəməşqə döndü və Oğuzdan eşitdiklərini olduğu kimi əyan-əşrəfə çatdırdı. Bu sözlər onların istəyinə uyğun gəldi və bunu qəbul etdilər. Yüz xarvar yay toplaşdırıb bir neçə məşhur ərəb atını da üstünə gəlib Oğuzun hüzuruna gəldilər və ona təqdim etdilər, il olub boyun əydilər.

Özünün hərəkət etdiyi gün elçilərinin hərəsinə üç at verib Misirə yola saldı ki, onlar Misirə göndərdiyi oğulların hər birinə nə qədər əsgər verdiyini və özünün də böyük bir ordu ilə onların ardınca gəldiyini misirliklərə çatdırsınlar. Elçiləri gətirdikdən sonra o, Dəməşqə qayıtdı, oğulları isə aynan döyüşçülərə yola düşdülər.

Oğuz qışı Dəməşq və Quta ətrafında və (Yerusalem) Qüds və Xəlil(-Xebron-Qüdsün cənubunda şəhər) vilayətlərində keçirdi. Burada əhali ovla məşğul idi.

Dəməşq əhli də Misirə öz elçisini göndərüb Oğuzun ordusunun necə olduğunu və bu səbəbdən də savaşaşmaq onlar üçün acınacaqlı olduğunu bildirdilər. Bu xəbər misirliklərə çox təsir etdi. Oğuzun oğulları Misir sərhədlərinə çatınca ölkənin tanınmış adamları onları qarşılamağa çıxdılar. Onlar oğullara bəxşişlər, dəyərli əşyalar gətirdilər və il olub boyun əydilər. Xəzinəyə vergi verəcəklərini şərtləşdilər və Oğuzun oğulları bir il Misirdə qaldılar. Heç bir kəsə yük olmamağı və kimsəyə sataşmamağı döyüşçülərinə buyurdular. Qərara alındı: uzaqda olduğumuz üçün hər

Cami ət-təvarixin Oğuznaməsi

Oğuzun ordusuna il olmaq istədiklərini anladılar. Oğuzun oğulları onlara dedilər: "Bizim atamız bizə əmr etmişdir ki, günahını boynuna alana aman verəcəksən (başlanacaq), ona hücum olunmayacaq və heç biri cə-

zalandırılmayacaq. Biz də atamızın sözündən çıxmayacağıq.

Ölkənin (kənarında) ətrafında yerləşib heç bir vaxt heç bir canlıya və ölkənizə bir xəter toxundurmayacağıq. Siz də bu arada əyanlarınızı atamız Oğuz ağanın hüzuruna elçiləyə göndərin. O, nə əmr edərsə, bizim üçün ancaq o buyruqdur".

Bu adamlar bu sözlərdə razılaşırlar və Oğuzun oğulları onları, öz elçiləri ilə birlikdə Oğuzun yanına göndərdilər.

Oğuz onları görünə oğlanların vəziyyəti və apardıqları döyüşün gedişi haqda xəbər aldı. Onlar da bildiklərini yerli-yataqlı Oğuzla söylədilər. Oğuz onların qəlbini aldı və hər il verəcəkləri verginin miqdarını qərarlaşdırdı. Əsgərlərini firənglərə necə göstərmişdisə, bir neçə dəfə də bu elçilərə göstərdi. Bu ordunun böyüklüyü onların qəlbinə qorxu saldı. Elçilərə Oğuz xələt verib geri qayıtdı. Oğuzun oğulları ordu ilə birlikdə öz atalarının yanına qayıtdılar.

Oğuz oğullarının gözəl işlər tutduqlarını, onlarda kamillik və səadət nişanələrini görünə onların şərifinə toy qurub (içki dolu) kasanı dövrəsində oturanlara ötürdü.

Hər oğluna qızıl taxt verdi və oğullarını yürüşlərdə müşayiət edən emirlərin hər birinə dəyərli xələt geyindirirdi. Bundan sonra oğullarını və emirləri bir yerə yığib soruşdu. "Bilirsinizmi niyə oğullarıma qızıl taxt, siz-

ri tam qaydasına saldıqdan sonra oradan Dəməşqə yeridi.

Oğuzun bütün ordusu ilə Dəməşqə yürüməsi və onları il etməsi

Oğuz Rum, Firəng və Antakya ölkələrinin işlərini qaydaya saldıqdan sonra oradan Dəməşq tərəfə yeridi və oraya yetişdi. Dəməşq əhli onunla savaşaşmaq istəyirdi. Lakin Oğuz heç də bu fikirdə deyildi. Dəməşqin ətrafına yaxınlaşmış üç gün orada qaldı və döyüşə girmədi.

Oğulları ondan soruşdular: "Döyüşə girməməyinin səbəbi nədir? Oğuz onlara belə cavab verdi: "Məgər bilmirsinizmi ki, Adəm əleyhissəlam bu torpaqda uyuyur? Mən bu cəhətdən heyretləndim və döyüşə başlamaq üçün tələsmədim. Elçi də göndərmək istəmirəm, baxmaq görək iş haraya gəlib çıxacaq və onlar nə etmək istəyəcəklər".

Sonrakı üç gündə Oğuz onların yanına kimsəni göndərmədi və döyüş haqda da heç bir söz söyləmədi. Dəməşqlilər (əhli) Oğuzun yanına elçi göndərdilər. Elçi ilə bərabər ona on xarvar (eşşək yükü) yay göndərdilər. Elçi gəldikdən sonra sözlərini söylədilər. Oğuz xəbər aldı: "Sizin və şəhər əhlinin gecikməsinin səbəbi nədir? Mən artıq üç gündür ki, buradayam. Nə fikirləşirdiniz ki, yanına ancaq bu gün gəlmisiniz? Əgər döyüş-

Oğuz onlarla mülayim davrandı və dedi: "Sizin ölkənizin yayları çox gözəldir və bizim ordumuz üçün çox gərəklidir. Gətirdiyiniz bütün yayları əsgərlər arasında bölün. Hərəyə üç yay verin. Əgər hərəyə üç yay çatarsa, gətirdiyiniz yaylar bu il üçün bas eder. İndi isə Misirin eşqi ilə sizi tərk edirəm. İnşallah qayıdandan sonra vergini istəyinizə uyğun müəyyənləşdirəcəyəm".

Bundan sonra Oğuz bir ay da Dəməşqdə qaldı. Bir aydan sonra köç edib ordusu ilə Misirə yürüş etdi (Misir üzərinə yeridi).

Oğuzun Misirə yürüşü, oraya gəlişi və onları il etməsi

Oğuz Dəməşqi tabe etdikdən sonra Misir diyarını almaq üçün oraya yola düşdü. Üç gün yol gətdikdən sonra bir yerdə iki gün dayandı. Bütün orduya əmr etdi ki, hər alay gecə iki-üç dəfə geri dönsün, səhər isə irəlilədikləri haqlayıb onlarla birləşsin. Belə maneəv ordunun sayını heç qətdə olduğundan daha çox göstərdi. Bundan sonra Misiri necə alacaqları və necə il edəcəkləri haqda danışıdılar.

Oğuz üç oğlunu doqquz min döyüşçü ilə öndə göndərdi. Digər oğlunu doqquz min döyüşçü ilə onların ardınca göndərdi. Özü onların ardınca böyük bir ordu ilə yola düşdü.

dəfə vergi yığmaq üçün buraya gələ bilmərik. Üç ilin vergisini qabaqcadan yığmağa hazırlıq görün və bizə verin. Beləliklə, altı ilin vergisini iki dəfəyə ödəyib.

Bu il üç ilin vergisini Misirdən aldılar. Ordu üçün çoxlu mal yığaraq Oğuzun əmrinə geri dönüb atalarının qulluğuna gəldilər.

Oğuz Dəməşq vilayətində daha bir il qaldı və bu müddətdə onların vergilərinin miqdarı bəlli oldu.

Oğuz Adəm əleyhissəlamın məzarının orada olduğunu bildiyindən Məkkə və Mədinəyə elçi göndərüb oradan bir qədər torpaq gətirməyi onlara əmr etdi. Elçi oraya gedib torpaq gətirdi. Oğuz bu torpaqdan bir qədər götürüb bədəninə sütdü və tannıya şükürlər etdi. Öz oğullarına və əmirlərdə dedi: "Adəm torpaqdan yaranmışdı, sonda da torpaq oldu. Biz də torpaq olacağıq. İnsan nə qədər güclü olursa olsun, bunu unutmalı və yaxşılıq etməli, pislikdən uzaq olmalıdır".

Bundan sonra yazda Bəlbək (Heliopol-Livanda şəhər) dağlarına, sərin yerlərə gedib yayı keçirdilər. Oğuz: "Yayın istisində Bağdada gətmək mümkün deyil, bir qədər keçər, hava sərinləyəndən sonra Bağdada yollanıq"-dedi.

Bütün yayı orada qaldılar və hava sərinləyəndə Bağdada yola düşdülər.

(ardı var)